

MIDDELEEUWEN

J. W. Marsilje, e. a., *Bloedwraak, partijstrijd en pacificatie in laat-middeleeuws Holland* (Cahiers sociale geschiedenis VII; Hilversum: Verloren, S. 1: Nederlandse vereniging tot beoefening van de sociale geschiedenis, 1990, 159 blz., f29,50, ISBN 90 6550 234 3).

Het hoe en waarom van de Hoekse en Kabeljauwse twisten blijft historici boeien. In de kwart eeuw die is verstreken sedert het verschijnen van het overzichtswerk van H. P. H. Jansen in 1966 publiceerde H. M. Brokken zijn proefschrift over het ontstaan en de eerste jaren van deze strijd en werd er, al dan niet zijdelings, op diverse plaatsen over geschreven. Bovenstaande bundel is de meest recente aanwinst op dit gebied. Ze bouwt voort op Leidse doctoraal werkcolleges uit 1986 en 1987 en bevat twee overzichtsartikelen, gewijd aan respectievelijk het verschijnsel partijstrijd en de Hollandse twisten tussen 1345 en 1492, en vijf bijdragen gewijd aan afzonderlijke oproeren.

J. Marsilje verwerkte de recente resultaten van het historisch onderzoek in een nieuw overzicht van de partijstrijd in Holland tussen 1345 en 1492. Twee vragen staan daarbij centraal: waren het de politiek en ambtelijk achtergestelden die in opstand kwamen en was het aan het eind van de vijftiende eeuw nog steeds zo dat de conflicten zich uitkristalliseerden volgens familiestructuren. Hij komt tot de conclusie dat bij het oplaaien van de partijstrijd het verlangen om deel te hebben aan macht op landelijk of lokaal niveau een grote rol heeft gespeeld. Latere oproeren blijken echter (mede) ontstaan te zijn uit economische ontevredenheid. Van belang is ook de positie van de landsheer: een gunstig klimaat ontstaat wanneer er een geschil is over de opvolging van de landsheer. Het ophouden van de partijstrijd valt dan ook te verklaren door het sterkere overheidsgezag aan het einde van de vijftiende eeuw. De familiestructuren blijken vooral in de beginperiode in hoge mate bepalend zijn geweest voor de partijkeuze. Pas ten tijde van Jacoba van Beieren werd het vanzelfsprekende conformeren aan de familietraditie doorbroken: Hoeks werd synoniem aan anti-Bourgondisch en diverse edelen lieten zich bij hun partijkeuze primair leiden door de verwachtingen van politiek voordeel. Het artikel van W. Blockmans gaat in op de achtergronden van vetewezen en partijstrijd in de middeleeuwen. Aan de hand van de laat-middeleeuwse vetes in de Noorditaliaanse steden, het Duitse Rijk, Engeland, Schotland en Vlaanderen wijst hij op de invloed van familieverbanden en de uit het Germaanse recht stammende traditie van eigenrichting als aanvaard middel om onrecht te herstellen en de familie-eer te redden. Bij ontbrekend overheidsgezag konden zich rond de familieclans partijen vormen. De vete werd dan het model voor politieke tegenstellingen. Pas toen de staat het geweldsmonopolie voor zich opeiste (met als legitimatie het herstel van de openbare orde) werd het mogelijk een einde te maken aan de voortdurende vetes.

De vijf daarop volgende bijdragen behandelen afzonderlijke oproeren, die zich, op één uitzondering na, afspeelden in Haarlem en Leiden; in één bijdrage zijn ook Amsterdamse ontwikkelingen verwerkt.

De bijdrage van C. N. W. M. Glaudemans over Haarlemse twisten tussen 1365 en 1416 sluit nauw aan bij het artikel van Blockmans. Zij toont namelijk aan dat de twisten, die tot dusverre altijd onder de noemer Hoekse en Kabeljauwse twisten werden gerangschikt, moeten worden gerelateerd aan lokale veten en machtsstrijd tussen uitgebreide maagschappen, groepen van verwanten die door bloed of huwelijk aan elkaar verwant waren, met daaromheen hun vrienden, knechten en anderen die met hen verbonden waren. Terecht waarschuwt zij dan ook voor het gebruik van de termen Hoeken en Kabeljauwen: in de Haarlemse situatie blijkt slechts een

enkele betrokkene een traditionele Hoekse of Kabeljauwse gezindheid te hebben. Een tweede 'Haarlemse' bijdrage, van de hand van P. J. E. M. van Dam, behandelt de vechtpartij die in 1482 voorviel tussen burgers uit de stad en soldaten van de stadhouder. Ook hier is de conclusie dat het oproer moeilijk in verband is te brengen met Hoekse en Kabeljauwse twisten. Het oproer ontstond in de eerste plaats uit angst voor de vreemde soldaten die na de herovering van Hoorn Haarlem aandeden. De slechte sociaal-economische situatie vormde daarbij een goede voedingsbodem.

De derde bijdrage waarin Haarlemse twisten aan bod komen is die van T. Oversteegen, die ingaat op de moeilijkheden na het ontslag van de Hocks-gezinde stadhouder Willem van Lalaing (1445). Het blijkt dat aan de oproeren geen politieke motieven ten grondslag lagen, maar onvrede over het door Hoeks-gezinde magistraten gevoerde financieel beleid in de moeilijke jaren na de vrede van Kopenhagen (1441).

Drie Leidse oproeren (1420, 1445, 1481) komen aan de orde in de bijdrage van A. J. Brand. Hij richt zich met name op de vraag in hoeverre er gesproken kan worden van clans, sociale eenheden, gekenmerkt door familiale solidariteit. Zijn onderzoek bevestigt het beeld dat conflicten vaak ontstaan in perioden van zwak centraal gezag uit onvrede over de lokale machtsverdeling. Daarbij spelen de familieband en persoonlijk opportunisme een rol. Clans in de boven vermelde betekenis kwamen in Leiden echter niet voor. De tweede Leidse bijdrage behandelt de positie van de Hoeken in de jaren 1477-1481. M. J. van Gent stelt daarbij niet de partijvorming centraal, maar beschrijft de politieke lotgevallen van een groep die, na enkele malen alleen en samen met de Kabeljauwen aan de macht te zijn geweest, na 1481 definitief was uitgespeeld.

De artikelen in deze bundel geven een goed inzicht in de veelvormigheid van de verschillende twisten gedurende ruim anderhalve eeuw. Wellicht kan in een tweede bundel ooit op dezelfde wijze eens aandacht gegeven worden aan partijstrijd in andere Hollandse en Zeeuwse steden, zoals bijvoorbeeld Zierikzee of de stad die in deze tijd zo vaak een andere koers volgde dan de overige steden, namelijk Dordrecht.

J. A. M. Y. Bos-Rops

NIEUWE GESCHIEDENIS

J. H. M. de Waardt, *Toverij en samenleving. Holland 1500-1800* (Dissertatie Rotterdam 1991, Hollandse historische reeks XV; 's-Gravenhage: Stichting Hollandse historische reeks, 1991, 351 blz., f65,-, ISBN 90 72627 07 5).

De dissertatie van Hans de Waardt over toverij in Holland bevestigt voor dit gewest de in de vorige eeuw door Jacobus Scheltema gelanceerde stellingen dat de doodvonnissen wegens toverij in ons land relatief gering in aantal waren en vroeger dan elders ophielden. Behalve een bevestiging van deze beide stellingen en een weerlegging van Scheltema's andere stelling dat de doodvonnissen hier later waren ingevoerd dan elders, biedt De Waardt ook verklaringen voor deze gang van zaken. Toch ligt het accent van zijn onderzoek niet op de gerechtelijke vervolging van toverij, maar op het toverijgeloof zoals dat valt af te leiden uit het vertoog, de praktijken en ook de vervolging inzake toverij. Als centrale probleemstelling formuleert De Waardt de vragen